

ortoepsku i pravopisnu normu. Zato ta norma nikada nije funkcionirala ¹ na jednom od terena današnjih socijalističkih republika što se služe standardnom novoštokavštinom. To je jedini bitno pogrešan kategorijski tretman u ortoepsko-ortografskoj normi i uvijek je predstavljao izvor »pogrešaka«. Ispravan bi izlaz bio da se problem oprezno i zaista studiozno razmotri i da se nađe rješenje koje bi u ortoepskom smislu bilo za cijelu standardnu novoštokavštinu više-manje isto, makar i ne bilo jedinstveno u čisto pravopisnom smislu. Kada bi pravopisni propisi funkcionirali, tj. kada bi ljudi zaista pisali *mlaca*, *gubici*, *primici* i *izdaci*, u *bici*, bilo bi dovoljno objasniti ortoepsku (fonološku) narav problema, a pravopis ne dirati. Ali kada ortografska norma u stvarnosti ne postoji, kada nas na svakom koraku sreću *hladni napitci*, i *nekakvi mladci*, onda i s čisto pravopisne strane nešto nije u redu, a ako igdje, ono u pravopisu mora biti reda.

UZROČNA ZNAČENJA PADEŽÂ U JEZIKU MIHOVILA PAVLINOVIĆA

Vladimir Anić

I. Borac za narodnu misao i hrvatski jezik u XIX. stoljeću u Dalmaciji Mihovil Pavlinović objektom je u prvom redu historiografskog interesa. Zahvaljujući zanimanju povjesničara, opće je poznata vatrena želja i žestoka borba Pavlinovićeva da hrvatski jezik postane službenim u javnom životu i da zamijeni talijanski. On je 1861. godine, unatoč protivljenju većine, prvi u Dalmatinskom saboru progovorio hrvatski. Ali o tome kako se je Pavlinović brinuo za hrvatski jezik i što je činio za njegov napredak ima samo nesređenih podataka, pa se taj njegov rad uglavnom spominje usput. U široj stručnoj javnosti nije došla do zasluženog priznanja njegova briga za jezik. Iako je Pavlinović više vjerovao u misiju književnosti i publicistike nego u filologiju [a o filolozima se je znao jetko izraziti] brinuo se je za jezik vrlo postojano i temeljito: osim što je bio plodno pero, sakupljanje narodnih riječi uzeo je kao trajnu djelatnost, na domu i na putovanjima. Njegova korespondencija pokazuje brojne veze obrazovana čovjeka, terenca, s ustanovama i ljudima na koje je bio upućen i koji su na nj bili upućeni. Bogoslav Šulek zahvaljuje mu [12. XI. 1875.] na jednom manje poznatom rječniku te ga moli da mu sakupi narodne nazive za biljke.¹ Šulek se je pri izradi svoga rječnika i poslužio Pavlinovićevom zbirkom narodnih riječi.² Franjo Rački shvatio je Pavlinovićeve napore

¹ Ante Palavršić - Benedikta Zelić: *Korespondencija Mihovila Pavlinovića*, Split, 1962., Izdanja Historijskog arhiva, sv. 4., str. 236.

² Ljudevit Jonke: *Književni jezik u teoriji i praksi*, »Znanje«, Zagreb 1965., str. 139.

i bodrio ga u sakupljanju riječi, koje će dobro doći Jugoslavenskoj akademiji.³ I urednici Rječnika JAZU cijenili su Pavlinovićev rad i njega kao pisca. Za Rječnik je ekscerpirana njegova zamašna knjiga »Različiti spisi«,⁴ a Maretić se sjeća da je »pod kraj g. 1867. ili 1868. poslao Akademiji Mihovio Pavlinović, župnik u Podgori [blizu Makarske], veliku zbirku narodnih riječi sabranih u njegovoj okolini, kojih nema u Vukovu rječniku, ili ako ih ima, a ono ne u onom značenju, u kojem ih je čuo Pavlinović.«⁵ Prema Š. Urliču, koji i inače daje mnogo podataka o Pavlinoviću, tih riječi bilo je četiri tisuće.⁶ Čini se ipak da Pavlinović još za urednikovanja Daničićeva i Budmanijeva nije bio i iskorišten u punoj mjeri, ili da je to barem izmaklo Jagićevoj pažnji, kad kaže da »akademijskom rječniku ne bi ni najmanje škodilo, da je u svoju zbirku uzeo Pavlinovićev jezik«.⁷ Maretić u navedenim sjećanjima u »Crticama o rječniku naše Akademije« nije spomenuo tu Jagićevu napomenu. Međutim, valja naglasiti da Rječnik JAZU uz Pavlinovićeve riječi kaže da su njegove [npr. *osnuti, peckavica* itd.] Ali, s »Rječnikom hrvatskoga jezika« F. Ivekovića i I. Broza Pavlinović je prošao vrlo nesretno: u taj rječnik, rađen gotovo u potpunosti prema rječniku Vuka Karadžića, on uopće nije uzet u obzir. Moguće je da je tome bilo i političkih razloga, kad Jagić u svojoj oštroj zamjerci naglašava da preko njih treba prijeći: »Pavlinović me se kao političar ne tiče, no on je kao hrvatski pisac vladao bogatim jezikom Dalmacije na način koji zaslužuje svako poštovanje.«⁸ Iz »Pjesama i besjeda« Mihovila Pavlinovića [koje je »uzeo bez predrasuda u ruke«] Jagić nabraja na tri strane⁹ riječi kojih nema u rječniku Broza i Ivekovića. Što Pavlinović nije uzet u obzir, zamjerio je i V. Rožić.¹⁰ U najnovijim rječnicima, međutim, Pavlinović prolazi znatno bolje. Za »Rječnik hrvatskosrpskoga književnoga jezika«, MH-MS, Zagreb-
-Novi Sad, 1967. i d. uzeti su »Hrvatski razgovori« i »Puti«, a u »Rečnik srpsko-hrvatskog književnog i narodnog jezika«, izd. Instituta za srpskohrvatski jezik SAN, Beograd, 1959. i d. uzeti su »Hrvatski razgovori«, »Narodna pjesmarica« (predgovor), »Hrvatski razmišljaji«, »O vjeri i politici« i »Puti«.

II. U razmatranju povijesti našega književnog jezika i njegovih suvremenih potreba nameću se u vezi s Pavlinovićem neka važna pitanja. Ako bismo željeli problemizirati predmet istraživanja povijesti jezika u Dalmaciji, moramo

³ A. Palavršić – B. Zelić, o. c., str. 70.

⁴ Tomo Maretić: »Crtice o rječniku naše Akademije«, *Rad JAZU*, 31/1916., str. 59.

⁵ *Ib.*, str. 29.

⁶ Šime Urlič: »Nešto o jeziku M. Pavlinovića«, *Glasnik Matice dalmatinske*, 3/1904., str. 289.

⁷ Vatroslav Jagić: »Rječnik hrvatskoga jezika. Skupili i obradili Dr. F. Iveković i Dr. Ivan Broz. Svezak II. P-Ž. U Zagrebu 1901«, *Arhiv*, XXIV/1902. Cit. prema: *Izabrani kraći spisi*, MH, Zagreb, 1948., str. 566.

⁸ *Ib.*, str. 566.

⁹ *Ib.*, str. 566.-568. (usp. bilj. 7.).

¹⁰ Vatroslav Rožić: »Neke ponajviše loše riječi kovanice u hrvatskom jeziku«, *Nastavni vjesnik*, XI/1903., str. 277.

potražiti odgovor na pitanje kakav je bio utjecaj Pavlinovićev na jezik javnosti, mladoga naraštaja i drugih pisaca. Ovdje se ne ide za tim da se taj odgovor daje, ali će se potaknuti ako se ne smetne s uma da je Pavlinović kao borbeni političar, neumoran javni radnik i žestok polemičar bio mnogo čitan, posebno među pravaškom omladinom. Osim toga, riječ iz pera »duhovnika« mogla je slobodno ulaziti na otvorene dveri vjerskih škola, tada mnogim budućim piscima jedinog puta u društvo i jedinog utočišta. Tako će se Pavlinovićev utjecaj pokazati jačim, pa sam ga našao tamo gdje sam ga u prvi čas mogao samo pretpostaviti.¹¹

Osim toga, uza sve kontroverzije, o Pavlinoviću dosta znamo kao o političaru i o njegovu radu oko hrvatskog jezika, njegova položaja i ugleda; manje znamo o njegovim nastojanjima na jeziku samom, a još manje kakav je njegov jezik kojim je vršio utjecaj kao pisac i publicist. Već sama činjenica što su za rječnik JAZU crpeni »Različiti spisi«, knjiga od 670 strana, govori u prilog glasu na koji je Pavlinović kao pisac izišao za života. O Pavlinovićevu jeziku pisao je D. Politeo u »Obzoru« 1890. i 1891., u »Danici« 1898. i u »Koledaru Matice dalmatinske« iste godine, ističući uglavnom da mu je jezik vrlo čist, dok Š. Urlič ipak spominje da u njegovu jeziku ima i barbarizama »koji su se udomili u većine hrvatskih pisaca tamo iza pedesetih godina prošloga vijeka«.¹²

Sasvim je sigurno da razmišljajući o Pavlinovićevu jeziku i koristima koje od njegova jezika može imati naš suvremeni književni jezik u spoznajnom i praktičnom smislu, ne možemo ostati na razini leksika. Pavlinović je pisao i ikavicom i iekavicom; u jednom modernom opisu jezika mnogi njegovi gramatički oblici učvrstili bi se ili bi se pojavili u konkurenciji u raznim idiomima. Ipak, nema sumnje da u istraživanju sintakse čekaju najkrupniji poslovi, jer je sintaksa i inače najdalje od uobičajenih kodifikacijskih zahvata, kao i od uhodanih razmišljanja o materijalu pisaca prošlog i ovog stoljeća, koji inače pobuđuju prirodno kulturnopovijesno zanimanje.

Zadaća je ovoga rada da na tom polju daje prilog poznavanju jezika Mihovila Pavlinovića. Uzet će se u razmatranje jedan osnovni tip padežne sintagme, vezan osnovnim značenjem u z r o k a, i unutar njega moguća sinonimna značenja. [Osnovna podjela padežnih sintagmi u sinonimnim odnosima izvodi se obično prema značenjima mjesta, objekta, uzroka, cilja i vremena.]¹³ Izvori su Pavlinovićevi »Različiti spisi« i »Hrvatski razgovori«, a tek radi uspoređivanja i identificiranja s verificiranim elementima hrvatskog jezika iz sredine i druge polovine XIX. st. u Dalmaciji i neki opće poznati tekstovi Š. Starčevića,

¹¹ Utjecaj u leksiku zabilježio sam u monografiji *Jezik Ante Kovačića*, Školska knjiga, Zagreb, 1971., str. 93.

¹² O. c., str. 289.

¹³ Živojin Stanojčić: *Jezik i stil Iva Andrića (Funkcije sinonimskih odnosa)*, Monografije knj. IX., izd. Filološkog fakulteta, Beograd, 1967., str. 88.

A. Kuzmanića i M. Klaića.¹⁴ U mnogim slučajevima primjeri iz Pavlinovića složit će se s materijalom pomoću kojega identificiramo, ali i s današnjim književnim jezikom. Kako se ovdje ne ide za tim da se dade statistika materijala, nužno suženog, dat će se primjeri kako se javljaju, a za običnije odnose dat će se onoliko primjera koliko se smatra dovoljnim. Pojedinačnost i iznimnost istaknut će se posebno.

III. Uzročne padežne i prijedložno-padežne konstrukcije obrađuju se u znanstvenoj literaturi.¹⁵ U standardnim oblicima hrvatskog i srpskog jezika [i u hrvatskosrpskom dijasistemu] uzročni odnosi iskazuju se uzročnim rečenicama, priložima, padežnim oblicima bez prijedloga i padežnim oblicima s prijedlozima. S obzirom na to da se ovdje usmjerava pažnja na izricanje uzroka pomoću oblikâ deklinacije, treba reći da nijedan padežni oblik ne izriče samo uzrok; jedino konstrukcije *zbog* i *radi* s genitivom iskazuju uzrok ili cilj¹⁶ [ne identično, na istoj razini i u punoj sinonimnosti]. Ovdje će se obratiti pažnja na moguću sinonimnost u okviru značenja. Ona je dobivena provjerom s više objekata i neće se ići ni za čim više nego da se ta provjera saopći u svom »srednjem« rezultatu. Samo tako treba shvatiti njihovu sinonimnost, jer se uzročna značenja padeža razlikuju međusobno ili po stilskoj vrijednosti ili po učestalosti ili se ne mogu ovjeriti na istoj razini [arhaizmi, provincijalizmi itd.]. Sintaktička paronimika, pojave vezane uz izricanje različitih značenja, neće se razmatrati.

Značenja uzroka, za koja su karakteristične nijanse, obično se svode na dva osnovna: na značenje u kome se u uzročnom odnosu nalazi neposredni uzročnik onoga što je rečeno upravnom riječju i na značenje posrednog uzroka, koji se može shvatiti kao primarni impuls zbivanja u kojem se vrši radnja.

1. od + genitiv

Ovim konstrukcijama, najbrojnijima u materijalu koji razmatramo, izražava se nekoliko uzročnih odnosa:

a. Konstrukcija znači pojam koji svojom pojavom izaziva spontanu akciju ili stanje. Psihičko stanje, raspoloženje ili stanje subjekta uopće prouzrokuje u samom subjektu proces medijalnoga tipa;¹⁷ radnja se vrši bez voljne aktivnosti:

¹⁴ Mihovio Pavlinović: *Različiti spisi god. 1869–74*, Zadar, 1875. (dalje u tekstu RS s oznakom strane), *Hrvatski razgovori*, Zadar, 1877. (dalje u tekstu HR s oznakom članka – »Jedne noći u Primorju« a, »Prizor u Dalmaciji godine 1863« b, »Na Zadvarju« c, »O Slavenstvu, Jugoslavenstvu, Srbo-hrvatstvu, Srbstvu i Hrvatstvu«, (ikavski govor Duvnjaka i tekstovi traktata, d); Šime Starčević (pseud. S. Gledovich): »Poslanica ličke pastirice Stane Gledovich«, *Zora dalmatinska*, III, br. 45/1848. (oznaka SP); Ante Kuzmanić: *Poslanica Dalmatincima*, Split, 1861. (AK); Miho Klaić: *Dva govora izrečena po čast zastupniku... Sabora dalmatinskoga god. 1895*, Split, 1895. (K).

¹⁵ Milka Ivić: »Uzročne konstrukcije s predlozima *zbog*, *od*, *iz* u savremenom književnom jeziku«, *Naš jezik*, V/1954., str. 186. i dalje, Darinka Gortan-Premk: »Padežne i predložno-padežne uzročne konstrukcije kod Vuka«, *Južnoslovenski filolog*, XXVI, sv. 1-2/1963.–64., Ž. Stanojčić, o. c., str. 151.–168.

¹⁶ D. Gortan-Premk, *ib.*, str. 437.

¹⁷ M. Ivić, *ib.*, str. 188., D. Gortan-Premk, *ib.*, str. 440.

Kada se gdigod izputim, i glavom klimam *od sna*, pa zapivam (HRA), *Od muke* udara niza me pot, tari se, ne tari se, upinji oči, slabo pomaže (HRc), Nije *od obiesti*, nego *od teške muke* vodam se križarskim nametala misao / da se na razvalinah grčkoga posagradi koje latinsko carstvo (HRd), Pitaš me: odkud Hrvatskoj samostalnosti? *Od srca i od uma* hrvatskoga (HRd), Srbi će s nama skupa uživati naša i svoja prava . . . ali Magjari, šta će *od nepoštenja* doživiti (RS 16), Napredka nema, nit se nadati da će ikad biti *od same želje* ili *od svijesti* njihove (HRd), Srdce ti puca *od žalosti* kad razgledaš duševnim obzorjem našega naroda (RS 197), Na te izjave kliknuše *od radosti* ljevičari, a vrisnuše *od sržbe* desničari (RS 39), Gradjanska čeljad, *od sebe* troma, sve nešto otežu, stari običaj priteže (RS 337), Neka narodni naši zastupnici prvi se otresu one nesretne navade, one glupe predsude, *od koje* se misli u nas da rieč inostrana znak je uljudnosti i učenosti (RS 221), Uz taku mečar, prislanja se i druga narodna mahna, koju bi mi nazvali neduhovitost. *Od nje* ono pjesništvo nadojeno tjelovnim čuvstvi i ono naricanje prepuno nazora i izreka poganskih (RS 203).

Među ovim primjerima *od žalosti* pokazuje težnju da se veže u stalne izraze [*srce ti puca* i sl.], pa se ovdje odražava težnja kolektivnog jezika. Primjer iz RS 15, gdje kontekst pokazuje značenje »svoga nepoštenja«, a ne čijeg drugog, pokazuje aktivni, izravni uzrok, a ne neizravni povod. Stoga nije ovjerena zamjena sa *zbog*, ali je to slabije izraženo u *od koje* [*zbog koje*] iz RS 221 i *od nje* [*zbog nje*] iz RS 203, pa bi zamjena, prema ispitanim objektima, došla u obzir. Među drugim genitivnim konstrukcijama kao zamjena dolazi u obzir zamjena *od želje* sa *iz želje*, gdje se radi o netipičnoj situaciji i značenju koje nije u potpunosti izazvano pojavom čega, ali ni unutrašnjom pobudom. Ta ista zamjena nije moguća u primjeru *od muke* sa *iz muke*. Ovo će dalje biti razmotreno uz konstrukcije *iz* + genitiv.

b. Pojam s imenom u genitivu označuje psihičko ili kakvo drugo stanje subjekta koje je unutrašnji razlog voljnom procesu i svjesnoj akciji subjekta:

Od milinja išlo za njima malo i veliko: narodi slovinski obraćeni su i pokršteni (HRA), Kud se obazreš vidiš pod sobom pusto polje Imotsko, okopnilo, i Vrlika se po njem razliva, kô da se *od milinja* sunča (HRc), Jezik naš, da ga se *od milinja* ne mo'š naslušati (HRc), Puk podivljao, *od mržnje* na utovljeno i podlo sveštenstvo, počeo se vraćati u poganstvo (HRd), Kad to uvidi Senat, i sama ga žena Ljubica *od ljubomornosti* očitovala, Vučić, da ga ne posieku, spremi ga preko Save (HRd), Neće ti ni Poljak, ni Čeh, ni Srb, *od svoje dobre volje* nikad pregoriti svoga imena (HRd), Kad Držislava na-

sliedi Svetoslav, on *od prijateljstva* pusti duždu ono nekoliko bizantskih gradova i otoka (HRd), Slovenski zgodopisac Valvasor piše da se sviet nije mogao *od dragosti* nagledati hrvatskih konjanika (HRd), Jer mnogi se našom knjigom bave, da se tek zabave; / a više ih *od malovriednosti i tašte slave*, da njim nadiju spisateljevo ime (RS 198), Ima ljudi lakoumnih i mekoćutnih, koji ti se hvataju u narodno kolo kao *od želje*, i zaokupljeni poštenom i srdčenom družinom, prisižu rodoljubive zavjeti (RS 199), Nijel' bruka, da sinovi hrvatske zemlje, *od straha* da se ne sretnu s bratom, prislanjaju se uz Niemca, koji jur bahatom pritiskuje sredine Evrope? (RS 262), Nije gospodar, nego sam Bog jedini, koi mu ga je *od svoje dobrote* darovao (SP). (Svršit će se.)

P I T A N J A

SVO TROJE, SVE TROJE ILI SVI TROJE?

Jedna nas čitateljica pita što je pravilno: svo troje, sve troje ili svi troje?

Pred nama je sintagma koja se sastoji od brojne imenice *troje* i zamjeničkog pridjeva koji u jednini glasi *sav, sva, sve*, a u množini *svi, sve, sva*. Odmah uočavamo da među navedenim oblicima nema oblika *svo*. To je neknjiževni, pokrajinski oblik. U starije doba našeg jezika navedeni je zamjenički pridjev glasio *vas, vsa, vse*. Već od 13. st., prema AR, pojavljuju se oblici s promjenom suglasničke skupine *vs* u *sv*. Srednji rod prema tome glasi samo *sve*. Iz ovoga je vidljivo da nije dobro govoriti i pisati *Svo selo je za to znalo* nego *Sve selo je za to znalo*.

Preostaju nam tako sintagme: *sve troje* i *svi troje*. Spomenuti zamjenički pridjev upotrebljava se osim uz brojnu imenicu *troje* i uz brojne imenice na *-ero (-oro)*, npr. uz *četvero (-oro)*, i uz brojne imenice na *-ica* od njih izvedenih (*sva trojica, sva četvorica*...), ali nas ove posljednje sada^c ne zanimaju.

Koju od ovih dviju sintagma valja upotrebljavati? Da bismo na ovo pitanje odgovorili, pogledajmo što o upotrebi ovih brojnih imenica kaže gramatika. T. Maretić u svojoj Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika (II. izdanje) u §244.c) kaže:

»Te se riječi (tj. brojne imenice kao dvoje, troje, četvero, petero ... E. B.) upotrebljavaju: 1. uz imenicu *jaje* i uz imenice, koje su u sing. srednjega roda i znače što živo, 2. kad su čemu živu pomiješani rodovi, 3. kad stoje same bez imenice ili kad stoje s kojom zamjenicom srednjega roda u sing.«

Za nas je zanimljiva upotreba pod t. 3., i to u njezinu drugom dijelu u kojem se, da ponovimo, kaže da se brojne imenice o kojima govorimo upotrebljavaju kad stoje s kojom zamjenicom srednjega roda u jednini. (Neka nas ne smete ovo zamjenica jer se zamjenički pridjev *sav, sva, sve* pribraja u gramatikama neodređenim zamjenicama.) Maretić daje za tu upotrebu slijedeće primjere: *to četvero* valja dobro pamtiti (§ 244.c) i *ovo dvoje, ono troje* (§ 473e).

Pogledamo li sada naše sintagme, vidimo da gramatičkom pravilu odgovara prva (*sve troje*) u kojoj je zamjenički pridjev u sr. jd. (*sve*), a ne druga (*svi troje*) u kojoj je zamjenički pridjev u m. r. mn. (*svi*).

Dodajmo ovome i koji primjer:

»Uputismo se *sve troje* prema potoku« (M. Bego). »... *sve* se vidi čisto i lijepo postavljeno u red, i njih *sve četvero*, obučeni su lijepo čisto« (M. Mažuranić).

I na kraju ne zaboravimo: Pravilno pisati i govoriti znači, između ostalog, upotrebljavati i *sve troje*. Eugenija Barić